

चिनी मार्केटची बनवेगिरी आणि बनियेगिरी

काही दिवसांपूर्वी भारतीय रिझर्व्ह बँकेचे प्रमुख रघुराम राजन यांनी जागतिक मंदीची शक्यता वर्तवली होती. यासंदर्भात खुलासा करताना त्यांनी प्रसारमाध्यमांवर खापर फोडले. आपले म्हणणे अतिरंजित करून छापले गेले. असे त्यांनी स्पष्ट केले होते, परंतु त्यांच्या या विधानानंतर ग्रीसमधल्या दिवाळखोरीची जगभर चर्चा सुरू झाली आणि आता त्यापाठोपाठ जगातली दुसरी महासत्ता म्हणून गणल्या जाणाऱ्या चीनमध्येदेखील आर्थिक संकटाचे हादरे बसू लागले आहेत. तिथल्या शेअरबाजारामध्ये झालेल्या पडझडीने चिनी मातीची भांडीकुंडीसुध्दा तग धरू शकली नाहीत. ज्याला आपण चायना मार्केट किंवा चिनी बनावटीचा माल असे म्हणून अनेकवेळेला हिणवत असतो. आता त्याच चायना मार्केटमध्ये जी जबरदस्त आर्थिक वाताहात दिसून येत आहे. ती पाहिल्यावर ज्या वेगाने चीन महासत्तेकडे धावत होता ते प्रयत्न पाहिजे तितके भक्कम नव्हते. असा अर्थ त्यातून निघू शकतो.

चिनी बनावटीचा माल खात्रीशीर नसतो हे भारतातील अनेकांना माहीत आहे आणि आता त्या बनावटगिरीने आर्थिक क्षेत्रातील बनियेगिरीदेखील उघडी पाडली आहे. स्वाभाविकपणे ग्रीस, चीन इथल्या आर्थिक क्षेत्रातील घडामोडींचा भारतावरही परिणाम झालेला दिसतो. एवढेच नव्हे तर अमेरिकेतले काही आर्थिक व्यवहारही या पडझडीनंतर लवकर बंद झाल्याची माहिती समोर आली आहे. याच दिवशी भारतातील सोन्या-चांदीचे भावही गडगडले. सोन्याचे भाव २७ हजार रुपये तोळ्यावरून थेट २५ हजार रुपये तोळ्यापर्यंत आले. आंतरराष्ट्रीय तेलाच्या बाजारपेठेत किमती आणखीनच गडगडण्याची शक्यता वाटत आहे. जगाच्या दृष्टीने ही गोष्ट सर्वात चिंतेची ठरू शकते. कारण घरातल्या अनेक मोठ्या सत्तांचे कारभार आणि सर्वाधिक तेल उत्पादन करणाऱ्या देशांचे व्यवहार हे तेलाच्या किंमतीवर वरखाली होत असतात. या सगळ्या घडामोडींचा एकत्रितपणे विचार केला तर, रघुराम राजन यांनी म्हटल्याप्रमाणे ही सगळी लक्षणे जागतिक मंदीचीच म्हणावी लागतील. फक्त ती राजन यांनी म्हटल्याप्रमाणे १९३० सारखी गंभीर आहे किंवा नाही हे आताच सांगता येणार नाही. राजन हे रिझर्व्ह बँकेचे अध्यक्ष असले तरी, त्याहीपेक्षा एकूणच जागतिक आर्थिक परिस्थितीचे डोळस अभ्यासकही आहेत. त्यामुळे त्यांनी व्यक्त केलेल्या मतांकडे सहजासहजी दुर्लक्ष करता येणार नाही. मंदीविषयी त्यांनी केलेले भाकीत अगदी जसेच्या तसे खरे ठरेल असेही नाही. परंतु त्यांनी आपले मत व्यक्त केल्यानंतर नेमकी ही सगळी पडझड सुरू झाली आहे. यावरून त्यांना जाणवलेले आर्थिक क्षेत्रातले बदल महत्त्वाचे ठरतात.

मंदीची शक्यता अजूनही कायम

आता फक्त मुद्दा असा निर्माण होतो की, ग्रीस, चीन या देशातल्या घडामोडींचा भारतावर निश्चितच काही ना काही परिणाम होणार आहे. भारतातल्या शेअरबाजारांवर त्याचे सावट जाणवल्याशिवाय राहणार नाही. कारण गेल्या वीस वर्षांमध्ये चिनी उत्पादकांनी भारताची फार मोठी बाजारपेठ काबीज केलेली आहे. याशिवाय भारतातल्या काही उद्योग व्यवसायांमध्ये थेट गुंतवणूकही त्यांनी केलेली आहे. स्वाभाविकपणे

भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये काही प्रमाणात जाणवणारा हा चिनी सहभाग तिथल्या घडामोडींमुळे प्रभावित होऊ शकतो. केवळ भारतातल्या शेअरबाजारावरच नव्हे तर अन्य क्षेत्रावरही त्याचा परिणाम होईल. विशेषतः ही पडझड जर अशीच चालू राहिली तर रोजगाराच्यादृष्टीनेसुध्दा भारताला फटका बसू शकतो. परकीय गंगाजळीवर त्याचा परिणाम होऊ शकतो. आयातनिर्यातीचे क्षेत्र बऱ्याच मोठ्या प्रमाणावर बाधित होऊ शकेल आणि म्हणून या गोष्टीपासून भारताने नेमका काय धडा घ्यायचा किंवा उपाययोजना करायची. याचा आतापासूनच विचार केला पाहिजे. चीनप्रमाणे शेवटच्या क्षणी जागे होण्याची गरज नाही. कारण त्यातील काही लक्षणे आतापासूनच जाणवू लागली आहेत.

विशेषतः भारतीय बँकांमध्ये वाढत जाणारे एनपीए किंवा गेल्या सहा महिन्यांमध्ये भारताची घटलेली निर्यात स्थानिक स्तरावरच्या बाजारपेठेत खरेदीविक्रीच्या उलाढालीवर आलेले मंदीचे बारीकसे सावट विशेषतः रिटेल क्षेत्रामध्ये त्याची विशेष झळ जाणवत आहे. मालाला पूर्वीसारखा उठाव नसल्याच्या तक्रारी ऐकू येऊ लागल्या आहेत. खूप ठळकपणे जाणवणाऱ्या या घटना जरी नसल्या तरी त्याचे परिणाम मात्र पुढच्या काही महिन्यांमध्ये तीव्र होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. कदाचित दिवाळीपूर्वीच यातल्या बऱ्याचशा घटना घडू शकतात आणि दिवाळीपूर्वी दिवाळे वाजू द्यायचे नसेल तर आतापासून उपाययोजना केल्या पाहिजेत. या उपाययोजना काय काय असू शकतात हेसुध्दा ग्रीस आणि चीनमधल्या घडामोडींचा अभ्यास करून तातडीने ठरवले गेले पाहिजे.

भारतासाठी धडा

अगदी ठळकपणाने जी गोष्ट समोर येते ती म्हणजे या दोन्ही ठिकाणी वाढलेला कर्जबाजारीपणा हे त्यांच्या समस्येचे मूळ कारण असल्याचे दिसून येते. अन्यथा चीनसारख्या देशाला इतकी जबरदस्त आपटी खाली लागली नसती. ज्या तऱ्हेने इथला शेअरबाजार खाली आला तो पाहिल्यावर इथल्या गुंतवणूकदारांना आपल्या नफ्याविषयी खात्री उरलेली नाही हे सिध्द होते. गुंतवणूकदारांना पाठ फिरवू द्यायची नसेल तर देशातल्या बँकांची आर्थिक स्थिती भक्कम ठेवणे गरजेचे ठरते. भारताने या उपायायोजनेकडे दुर्लक्ष करू नये, निदान काही प्रमाणात भारतीय बँकांना निधी उपलब्ध करून द्यावा. त्याच्याबरोबरीने बुडीत कर्जांचे प्रमाण रोखण्यावर अधिक लक्ष केंद्रित करावे आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे स्थानिक पातळीवर असलेले छोटे उद्योग किंवा रोजगार टिकवण्याच्यादृष्टीने प्रयत्न सुरू केले पाहिजेत. गेल्या तीन वर्षांमध्ये देशातील लघुउद्योग बंद पडण्याचे प्रमाण अपेक्षेपेक्षा जास्त वाढले असल्याचे आढळून आले आहे. भारतासारख्या विविधता असलेल्या देशात स्थानिक पातळीवरचा रोजगार टिकणे फार महत्त्वाचे ठरते. त्याकडे जरी सरकारने काळजीपूर्वक लक्ष दिले तर मंदीतही टिकून राहण्याची ताकद मिळू शकेल. सुदैवाने भारतात अन्य देशांइतका क्रेडिट कार्डचा वापर सुरू झालेला नाही. भविष्यकाळात तो सुरू झाला तरी बँकांच्या आर्थिक परिस्थितीकडे बारकाईने लक्ष ठेवावे लागेल. या काही गोष्टी भारताला धडा देणाऱ्या ठरू शकतात.